

Szathmári Sándor

A SZERZŐ NEHÉZ SAKKPARTIJA TANÁRJÁVAL

Részlet a *Kazohinia* c. regényből*

Sokat gondolkoztam, hogy példát mondjak olyan szórakozásra, amit a *kazozó*¹ szempontjából sem kifogásolhat. Végre a sakkjátékot említettem-meg mint a lélek ártatlan szórakozását, amiből igazán senkire sem háramolhatik kár.

Lerajzoltam a mezőnyt, majd apró papírszeletekre a figurákat, és elmagyaráztam a játékszabályokat, ami, mondhatom, súlyos feladat volt. Soha ilyen nehéz-fejű tanítványom nem volt. Mikor ötödször elmagyaráztam, hatodszor újra azt kérdezte:

– De mi a cél?

– Az ellenfél királyát kiütni – mondtam, és újra kezdtem magyarázni.

Végre hosszas vállvonogatással beleegyezett egy partiba. Kiléptem egy paraszttal, és intettem, hogy lépjen, mire megfogta királyomat, kitette a tábla mellé, és kérdően nézett rám.

– És most mi az értelme? – kérdezte bambán.

Bosszúsan visszatettem a figurát.

– Az nem megy ilyen egyszerűen!

– Látod, hogy megy!

– De be kell tartani a szabályokat! Így persze hogy nincs értelme. Ha szabályosan lejátszod, meglátod, hogy lesz értelme.

Nagy nehezen lejátszottuk. Persze megvertem.

– És most? – kérdezte.

– Most én vagyok a győztes.

– Az mi?

– Megnyertem a játszmat.

Hosszan gondolkozott. Látszott, hogy még mindig nem érti.

– És az mi? – bökte ki végül.

* Forrás → Szathmáty Sándor: *Kazohinia* (Budapest, 1980, Magvető Könyvkiadó), p. 95–105.

¹ *Kazónak* az minősül, ami helyes és összhangban van a világtörvénnyel; vele szemben az *kazi* az, ami helytelen és nincs összhangban a világtörvénnyel.

– Hogy én győztem.
– Ti egyik szóval magyarázzátok a másikat, amire, úgy látszik, azért van szükségtek, mert egyiknek sincs köze a valósághoz. Mindkettőt magatok faragtátok anélkül, hogy egyiknek is volna tartalma.

[...]

Letörten legyintettem, ő pedig megállapította, hogy nagyon fáradt lehetek.

Ezzel távozni akart. [...]

Én azonban nem hagytam elmenni. Kijelentettem, hogy mindent meg fogok magyarázni, és ő is meg fogja érteni.

Zatamon visszaült.

– De hát miért teszitek mindezt? – kérdezte.

– Mert tudunk érezni.

– Nekünk is ugyanolyan érzékszerveink vannak, mint neked, mégsem teszszük.

– Mert érzitek a hőt, fényt és hangot, de a boldogságot nem.

– Mi hát az, amit te boldogságnak nevezel?

– A lélek kielégülése.

– Az, hogy a lélek jóllakik?

– Valami olyasféle.

Elgondolkozott.

– A te lelked jóllakott, mikor sakkoztunk?

– Igen, mert megnyertem a játszmát. Látod, ennek örömét ti nem élvezitek.

– És hogy éritek el, hogy mindkét fél megnyerje a játszmát?

Nyomott hangulatom dacára elmosolyodtam.

– Hogy képzeled ezt? Azért játszma, hogy egymás *ellen*, és ne *egymásért* játszszuk. Az egyik félnek vesztenie kell.

– És a vesztes fél is boldog?

– Nem. Az boldogtalan. De máskor ő is lehet nyertes.

– Akkor miért teszitek boldogtalaná az egyik felet?

Őszintén megvallva, kérdése kissé meglepett, és alaposan össze kellett szednem gondolataimat, hogy megértessem a helyzetet.

– Az úgy van – kezdtem –, hogy a boldogság bizonyos energiaszerzést jelent a léleknek, és mint minden energia, ez is valami nívókülönbségből ered: az eredményekből, miket én értem el, és nem más.

– Fejtsd ki ezt érthetőbben.

Magyarázatul felsoroltam neki a haditengerészetnél szokásos kitüntetések, beszéltem a fáraók hatalmáról, maharadzsa kincseiről, majd példaképpen megemlítettem a bélyeggyűjtést is.

– Na és – mondtam végül – mi értelme volna a kitüntetéseknek, ha mindenki mellén ugyanazon kitüntetések függenének? Mi tenné boldoggá az indiai maharadzását, ha mindenkinek ugyanannyi gyémántja volna, mint neki, vagy a bélyeggyűjtőt, ha mindenkinek volna Mauritiusa?

Fejét csóválta.

– Úgy látom, a boldogsághoz nem is egy, hanem igen sok ember boldogtalansága szükséges.

– A boldogság mint energia az elért nívóval arányos, amit csak másokhoz való helyzeti viszonyunkkal mérhetünk. Valaki minél több ember közül emelkedik ki, annál boldogabb, de ez másként nem is képzelhető. Viszont éppen a boldogság vágya az, ami minket alkotásra és munkára serkent. E nélkül még ma is a fákon mászkálnánk.

Ezt is teljesen érthetetlennek nyilvánította, majd azt vonta le, hogy a boldogság is üres és elérhetetlen délibáb.

– Mert – mint mondta – a dolog természetéből folyik, hogy mindenki más fölé legfeljebb *egy* ember emelkedhet, tehát a többiek nyilván mindannyian boldogtalanok.

Az volt a véleményé, hogy a boldogság nem is létezhet, mert ha volna, már megszűnne lenni.

– Hogy érted ezt? – kérdeztem.

– Minden rögeszmétek a megvalósulás pillanatában szűnik meg, és a ti képzelt céljaitok, miket általában kultúrtörekvéseknek szoktál nevezni, épp ebben különböznek a valóságos céloktól. Az éhes ember addig szenved, míg éhes, de ha jóllakott, örül, és örömét nem csökkenti az, ha mások is jóllaktak, mert a gyomrot nem mások éhsége, tehát nem a nívókülönbség *fogalma*, hanem a jóllakottság anyagi valósága elégíti ki. Lelketek azonban csak mások éhségéből táplálkozik. Az admirális boldogtalan lenne, ha mindenki admirálissá válna, a bélyeggyűjtő pedig tűzbe vetné albumát, ha egy nagylelkű kormányzat, amely a közboldogságot akarja elérni, mindenkinek juttatna Mauritiusot. Ahogyan a szeretet általánossá válása annak megszűntét és a *kazóba* való átmenetét jelentené, éppúgy szűnne meg a boldogság, ha mindenki elérhetné. Ezért török fejüket hiába bölcselelőitek is egy boldog államon. Nos, elképzelhető-e olyan dolog, ami csak addig van, amíg nincs?

Közbe akartam vágni, de ő leintett és folytatta:

– Beszéljünk azonban arról, hogy egyáltalán anyagilag kielégíthetőek-e a kultúrszükségletek? Ugyanis lelketek törekvése sohasem a segítség, hanem mások megrablása, hiszen ez ad nívókülönbséget. Lelketek gyomra azonban feneketlen zsák, melynek telítettsége nem ismer határt. Valóságos gyomrunk köbtartalma

meg van határozva. Egy bizonyos mennyiségű ételnél több nem fér bele, és a gyomor túlterhelése éppoly fájdalmas, mint az éhség. Tizennyolc foknál hidegebb és huszonnégynél melegebb környezetben egyformán rosszul érezzük magunkat, de a kultúrszükségleteknek nincs felső határa. Ha királyaitok aranyhintón járnak, és százféle ékszertől nehéz díszruhát viselnek (ami már magában véve is szükségtelen), még mindig nem engedik meg a népnek, hogy maradék munkaerejét saját fizikai léte javára használja fel, hanem piramist építtetnek maguknak, vagy háborút viselnek a többi nép ellen, hogy azokat is nyomorba döntse a nivókülönbségért. A lélek csak egymás eltiprására, és sohasem segítségére hajszol benneteket, és méghozzá teljesen céltalanul, mert hiszen a cél elérhetetlen.

A boldogságot jóllakásfélének nevezed. De csak a testi jóllakás elégíthető ki, ez azonban teljesen. Ha ez volna célotok, feleslegessé válna köztetek a bíró, rendőr, katona, és szabadon lehetnének az áruk a raktárakban, hiszen *kazo* ember számára semmi értelme nincs embertársainak munkaerejét arra használni fel, hogy önmagunknak felesleges dolgokat készíttessünk, és az erőt elvonjuk a szükséges alkotásoktól.

Valaha azt mondtad – folytatta tovább –, hogy a pénz a javak igazságos elosztását biztosítja. Ellenkezőleg: csak az igazságtalan elosztást kell a vásárlóerő előre való elosztásával biztosítani. A valóságos célokat az elosztás erőszakos szabályozása nélkül bőven el lehet érni, hiszen testi szükségleteink oly kicsinyek, csak a lélek boldogságának délibábja űz marakodásba. A lélek az örök rablás és harc törvényeinek alapoka.

Nem akartam szó nélkül hagyni a léleknek ilyen ferde beállítását, és ellene vettem, hogy a lelki boldogságot nemcsak az egymás fölé emelkedésben, hanem a megalázkodásban és lemondásban is megtalálhatjuk. Példaként ismertettem a buddhizmust, amely épp a vágyak teljes leküzdésére törekszik. Megemlítettem a yogikat, akik nem viselnek gyapjúruhát, képesek hetekig nem táplálkozni, mialatt a lélek szárnyain a magasba emelkednek a vágyaktól terhes földről.

– Nem csodálkozom azon – felelte –, hogy a lélek ilyen zavaros és önmagával ellentétes valami, annál inkább, mert a maharadzsák és yogik boldogságában csak ti láttok ellentétet, akik a szeretetet és gyűlöletet is ellentétnek hiszitek.

Majd azzal folytatta, hogy sokkal jobb volna, ha a yogi nem szárnyalna, hanem a földön maradna, és nyugodtan táplálkozna a szent tehén húsából, mert – mint mondta – fizikai létünkön semmiféle szárnyalás nem tud változtatni, és a *kazo* szempontjából egyaránt káros, ha saját testünket nyomorítjuk meg vagy másét, mert minden test egyforma és valóság.

– Az – mondta –, hogy a lélek titeket egymás fölé vagy alá űz, egyaránt azt bizonyítja, hogy nem az egyensúlyra és harmóniára való, hanem abból billent ki benneteket.

Jellemzőnek találta, hogy éppen ott vannak maharadzsák, ahol a fakírok lelke a magasban szárnyal, míg testüket a tetvek marják, és éheznek.

– Testünk atomokból áll – ismételte –, és ezen semmiféle lelki szárnyalás nem változtat. *Kazi* szándékkal el lehet ugyan képzelni, hogy nem levegőre és ételre, hanem éhezésre és gyémántra van szükségünk, sőt elérhetjük, hogy örömmünket természetellenesre fordítjuk, amit te igen helyesen nevezel boldogságnak, megkülönböztetésül a természetes örömtől, de tüdönket és emésztőszerveinket úgysem tudjuk átalakítani. Sőt ez nem is szükséges, hiszen a természet akaratát oly könnyű kielégíteni, míg a gyémántot, piramist és aranykocsit oly nehéz létrehozni, és csak gyomrunk és tüdönk rovására tehetjük.

Általában képtelen volt különbséget találni a maharadzsák és fakírok élete között. Mindkettőt egyaránt betegnek nevezte.

– Tehát mi a voltaképpeni véleményed a lélekről? – kérdeztem, mert kissé hosszúra nyúlt a vita, és szerettem volna az eredményt röviden összefoglalva hallani.

– *A lélek betegség, mert díszharmóniában áll a testtel. Míg a testet biológiailag átalakítani és hozzá hangolni nem tudjátok, addig mindig romlásokat fogja okozni.*

Pár pillanatig viaskodtam magammal, hevesen akartam válaszolni, bár tudtam, hogy ezzel semmit sem érek el. Hogy mégis fékezni tudtam magamat, azt inkább annak köszönhettem, hogy eszembe jutott: vitánk során teljesen eltérünk a tárgytól, és a legfontosabbra még most sem kaptam választ.

Már az ajtónál volt, mikor utánakiáltottam, hogy még csak egyetlen kérdésre szeretnék választ kapni.

Zatamon megfordult, én pedig megkérdeztem:

– Azt mondd meg, mi tartja bennetek a *kazo* szellemet? Ha nálatok nincs törvény, igazságszolgáltatás, nevelés, mi az, ami mégis fenntartja azt, amit *kazonak* és egyensúlynak nevezel?

– Hogy mi tartja fenn az egyensúlyt?! Hát az egyensúly maga! Csak különböző súlyok billentik ki a mérleget!

Tehát megint egy olcsó aforizmával akarja elütni a dolgot! Ez a makacsság hovatovább azt a gyanút ébresztette bennem, hogy talán nem is olyan értetlen, mint ahogy mutatja, hanem féltve őrzött titkokat rejteget előlem. De most már elhatároztam, hogy nem engedek mellébeszélést. Vagy feleljen a kérdésemre, vagy mondja meg, hogy nem közölheti a titkot.

– Hajlandó vagy-e végül is felelni a kérdésemre? – tettem fel az egyenes fel-szólítást.

– Voltaképpen mit nem értesz?

– Nem értem ezt a teljes együttműködést! Azt, hogy itt senkinek sincsenek eltérő, egyéni céljai. Hogy képzelhető el a törvény nélküli törvény, az erkölcs nélküli erkölcs? Hol van az erő, ami a pályák betartását biztosítja?

– Nem tudom – felelte –, hogy lehet ilyent kérdezni. Mi kényszeríti a bolygokat, hogy elliptikus pályájukat betartsák, ha nem maguk a bolygók, melyek tömegének vonzása így adódik ki?

Majd arról beszélt, hogy a vonzás sem különálló valami, hanem maga a bolygó, tehát minden, ami történik, azért történik így, mert minden, ami van, *létezik*. Majd így folytatta:

– Erő csak akkor kellene, ha más pályára akarnád őket bírni, mert az erő csak az egyensúly kibillentéséhez szükséges. Ezt az erőt adja nálatok a lélek. Ti a *kazót* az összeműködés acélerős törvényének nézitek, és törvényhozót kerestek, holott az egyszerűen csak *van*. Teljes rend csak a magától levőtől eredhet, mert ezt minden dolog biztosan betartja. Ezt a fizikában a legkisebb ellenállás útjának nevezik, ami például a szabadon eső test számára a függőleges. Minden törvényhozás csak káros beavatkozás, mert kibillenés, hibák forrása és bizonytalanság. Egyszóval: *kazi*.

– Talán ne beszéljünk a kozmoszból vett, amúgy is kétes hitelű példázatokban – feleltem türelmetlenül –, mert ez ismét félrevezeti vitánkat. Én a ti *társadalmi* rendszeretekről szeretnék felvilágosítást kapni.

– Úgy beszélsz, mintha az ember nem a kozmosz tagja volna. Neked hasonlat a valóság, és így igazán nem csodálom, ha viszont nem létező problémáitokat valóságnak hiszitek.

– Hogy érted ezt? – kérdeztem. – Csak nem akarod ezzel azt mondani, hogy a gravitáció és a *kazo*...

– De igen. Az ember is a kozmoszban él, tehát a *kazo* nem törvény, nem szokás, hanem maga a kozmosz valósága, amellyel lényegileg is azonos. Minden, ami a világon létezik, a *kazo* szerint létezik, mert a *kazo* az *általános valóság*. Ami ezenkívül van, az nem létezik, mert *kazi* – *ami maga a nemlét*.

Szavain hosszan gondolkoztam. Korrekt gentlemanhez illően azokat nem elvetni, hanem megérteni kívántam. Minden mondatát újból, lelkiismeretesen átgondoltam, de minél inkább törtem a fejemet, annál zavarosabbnak tűntek fel előttem.

Végül is arra a meggyőződésre kellett jutnom, hogy elveik nem egyebek sületlen zagyvaságoznál, amelyek a józan angol felfogás számára teljesen érthetet-

lenek, és nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy az én helyemben hazámnak minden művelt polgára hasonló véleményre jutott volna.

